

एकेश्वरत्व म्हणजे काय?

लेखक

इनआमुर्रहमान खान

भाषांतर

मुबारक हुसैन मनियार

“अल्लाहच्या नावाने जो असीम दयावंत व परम कृपावंत आहे.”

परिचय

लोकांत कोणतीही व्यक्ती अशी सापडणार नाही जी मुस्लिमांमध्ये ऐक्याची इच्छुक नसेल. पुरुष, स्त्री, वृद्ध, बालक, नगरवासी, खेडूत; थोडक्यात असे की प्रत्येकजण मनःपूर्वक असे इच्छितो की मुस्लिमांमध्ये ऐक्य नांदावे. दीर्घ काळापासून याचसाठी अखंड प्रयत्न होत राहिले आहेत. ऐक्यापासून प्राप्त होणाऱ्या भरभराटीचे वर्णन करण्यात अत्यंत मर्मज्ञ लेखण्या झिजत राहिल्या आहेत आणि जादुई प्रभाव टाकणाऱ्या वाणीदेखील खर्ची पडलेल्या आहेत. परंतु आश्चर्याची गोष्ट आहे की या सर्व इच्छा आणि प्रयत्नांची शिकस्त केली असतादेखील -

‘बर नहीं आती वही उम्मीद जो हर दिल में है।’

अर्थात - ती इच्छा पूर्ण होत नाही जी प्रत्येक हृदयात आहे.

अखेर याचे कारण तरी काय आहे? का बरे असे असावे की ऐक्याचा केलेला प्रत्येक पुकारा मुस्लिमांच्या कानावर आढळून परावर्तीत होत आहे? मुस्लिमांची प्रवृत्ती विघटनप्रिय आहे? काय त्यांच्या प्रवृत्तीचा एकोप्याच्या क्रियेशी मेळ बसत नाही? प्रत्यक्षात असे काही नाही. विचार केला तर स्पष्टपणे आढळेल की या जमातीचे मानसशास्त्र जगापेक्षा वेगळेच आहे. ज्या गोष्टीचे इतरांना असाधारण आकर्षण वाटते, या जमातीच्या प्रवृत्तीचा त्यांच्याशी मेळ बसत नाही. ही जमात आचरणहीन का असेना, तथापि तिच्या स्वभावात धार्मिक आत्मा निहित आहे. म्हणून जी गोष्ट एकेश्वरत्वाच्या आत्म्याविना असेल ती त्याला प्रभावित करित नाही. उदाहरणार्थ - भाकरी आणि खुशालीची निकड दुसऱ्यांच्या मनात इच्छा उत्पन्न करू शकते; परंतु ऐहिक संपन्नता या जमातीच्या मते गर्वाचे साधन होय. त्याला यापेक्षा मूल्य नाही आणि त्यांचा एकेश्वरवादी आत्मा कवि इकबाल यांच्या वाणीने सांगतो -

‘सबब कुछ और है तू जिसको खुद समझता है

जवाल बन्दए मोमिन का बेजरी से नहीं।’

अर्थात - मुस्लिमांच्या न्हासाचे कारण काही वेगळेच आहे जे तू जाणतोस, त्यांचा न्हास संपत्तीहीनतेमुळे नाही.

मुस्लिमांना हा धडा चांगल्या प्रकारे ज्ञात आहे की 'लाट समुद्रात आहे आणि समुद्राबाहेर काहीही नाही.' मग एक तर त्यांच्या समुद्रात लाट उसळतच नसावी अथवा जर उसळत असेल तर ती समुद्राच्या किनाऱ्याला थडकून लवकरच स्वतंत्र होऊन लुप्त होत असेल.

मुस्लिमांमध्ये ऐक्याचा जो आवाज उठतो तो पश्चिमेच्या भौतिकतावादी संस्कृतीच्या प्रभावात येऊन पश्चिमेच्याच चिंतनात रंगलेला असतो. ज्याच्याशी मुस्लिमांच्या इब्राहीमी प्रवृत्तीचा मेळ बसत नाही, अथवा मग स्थितीच्या क्रूरतेने पराभूत झालेले हतबल आवाज असतात, ज्यात चीडसुद्धा असते जी मुस्लिमांच्या श्रद्धावंत स्वभावाला आणि स्फूर्तिदायक वृत्तीला अनुकूल नसते. मुस्लिम जमातीच्या वर्तुळाबाहेरील जे आवाज येतात तेसुद्धा इच्छापूर्वक अथवा अनिच्छापूर्वक अशाच गोष्टी बनतात, ज्या सैतानाने आपल्या राजनीतिक पुत्रांना आपल्या संदेशात सांगितल्या होत्या,

'यह फाकाकश कि मौत से डरता नहीं जरा।

रूहे मुहम्मद इसके बदन से निकाल दो ॥'

अर्थात - हा उपासमार होत असलेला गृहस्थ आहे. याला मृत्यूचे अजिबात भय नाही. याच्या शरीरातून मुहम्मदचा आत्मा काढून घ्या.

ही गोष्ट ज्ञात आहे की नास्तिकता व भौतिकता असो अथवा अनेकेश्वरत्व, दोहोंत जोडण्यापेक्षा फोडण्याची क्षमता अधिक आहे. या दोघी भटक्या भगिनी मानवी स्वभावाला प्रेमळ व मित्रत्वाचा नव्हे, तर संघर्ष व विरोधकाचा बनवितात. परंतु दुःखाची गोष्ट अशी आहे की मुस्लिम अशाच एखाद्या आवाजावर धावतात, मग थकून बसतात. त्यांच्या सांध्यासांध्यांत वेदना होतात, पण ते दाखवीत नाहीत की या वेदना कशामुळे आहेत आणि त्यावर काय उपाय आहे? ते जाणतात की ऐक्यासाठी ऐक्य निरर्थक आणि अप्राप्य आहे. ऐक्य एखाद्या उद्देशासाठी व्हावयास पाहिजे. परंतु तो उद्देश जो त्यांच्या अस्तित्वाला उत्साहित करून एका बिंदूवर केंद्रित करू शकेल, त्यांच्यासमोर येत नाही. त्यांची स्थिती त्या बालकाप्रमाणे झाली आहे, जो वेदनेने तडफडत तर आहे, परंतु दाखवू शकत नाही की प्रत्यक्षपणे वेदना कुठे आहे. या कारणामुळेच दुसरे लोक तर सोडाच प्रत्यक्ष त्याच्या आईलादेखील शंका येऊ लागली आहे की, असे तर नाही ना की तो काहीही दुखत नसताना केवळ हट्ट करीत आहे.

मुस्लिमांच्या ज्या मार्गभ्रष्टेची सामान्यतः तक्रार केली जाते, ती अयोग्य नव्हे. धार्मिक रंगात ज्या कुरापती आणि घोषणाबाजी त्यांच्यात आढळतात, त्यासुद्धा सुधारणेस पात्र आहेत. परंतु त्या सर्वांचे बहुतांशी कारण असेच आहे की दुर्दैवाने आणि विविध कारणांच्या परिणामस्वरूप एकमात्र आणि स्पष्ट एकेश्वरत्वाची संकल्पना त्यांच्या दृष्टीआड झालेली आहे. परिणामतः धर्माची एक सीमित आणि निकृष्ट कल्पना त्यांच्या डोक्यात बसली आहे. एकीकडे तर बिचारे अडाणीपणा व अज्ञानाच्या दलदलीत अडकले आहेत, तर दुसरीकडे आधुनिक ज्ञानामुळे उत्पन्न होणाऱ्या विचार, चिंतन व दृष्टिकोनांने त्यांना आपल्या विळख्यात पकडले आहे आणि स्थिती अशी झाली आहे की-

बयान में नुक्ता-ए-तौहिद आ तो सकता है।
 तेरे दिमाग में बुतखाना हो तो क्या कहिए॥

अर्थात - प्रवचनात एकेश्वरत्वाचा मुद्दा तर येऊ शकतो, परंतु जर तुझ्या डोक्यात मूर्तिगृहच सामावलेले असेल तर गोष्ट वेगळी.

पवित्र कुरआनचे म्हणणे तर आहेच ज्यावर श्रद्धा ठेवून मानवाचा हा समूह मुस्लिम जमात म्हणून संबोधिला जातो. परंतु आता तर अनुभवांनीसुद्धा स्पष्ट केले आहे की, एकेश्वरत्वच या जमातीचा प्रारंभसुद्धा आहे आणि एकेश्वरत्व अंतसुद्धा. ते मूलतत्त्व ज्याच्याशी मेळ घालून विघटनात सापडलेली ही जमात जर कशाने शिसे पाजलेल्या इमारतीप्रमाणे मजबूत होणार असेल तर ते केवळ एकेश्वरत्वानेच. या श्रद्धेत प्राण ओतल्याने त्यांच्यात ती शक्ती निर्माण होईल जी एकेकाळी होती आणि जी एका जगाला जिंकू शकते. अग्नी एकवटलेल्या या लोकांत जेव्हा हाच विश्वास निर्माण होईल तेव्हा त्यांच्यात रूहुल अमीन (अल्लाहच्या निकटतम फरिश्त्यांपैकी एक फरिश्ते माननीय जिब्रिल) यांचे पंख व पिसे निर्माण होतील आणि त्या विजा ज्या सध्या ढिगाऱ्याखाली दडपलेल्या आहेत त्या विस्तीर्ण आकाशात चकाकून डोळ्यांना दिपवून टाकतील.

या अंधारात आशेचा एक किरण आणि निराशाजनक स्थितीचा एक देदिप्यमान पैलू असा आहे की जर कान देऊन ऐकले तर सर्व बाजूंनी हा आवाज कानी पडेल की, 'आपल्या मूळ स्थितीकडे परता.' म्हणजे -

फिर यह गोगा है कि ला साकी शराबे खाना साज
दिल के हंगामे मए मगरिबने कर डाले खामोश।

अर्थात - पुन्हा हा आरडाओरडा आहे की हे मद्य पाजणाऱ्या घर बनविणारे मद्य आण. हृदयाच्या कंपनाचा जोश पाश्चिमात्य मद्याने शांत करून टाकला आहे.

अशा परिस्थितीत मानवता व मुस्लिम जमातीच्या प्रत्येक शुभचिंतकाची ही जबाबदारी आहे की ज्याच्याकडून जशा प्रकारे शक्य असेल त्याने या अर्धमृतासमान दिसणाऱ्या या जमातीत याच श्रद्धेची व याच विश्वासाची उष्णता उत्पन्न करण्यात आपले सर्व प्रयत्न पणाला लावावेत, हाच प्रयत्न धार्मिकदृष्ट्या अंतिम दिनी मुक्तता प्राप्त करून देणारा ठरेल आणि हीच गोष्ट ऐहिकदृष्ट्या कल्याणाची जामीनकी आहे व अशाच प्रकारे आपल्या मुस्लिमेतर बंधूंचा तो हक्क देऊ शकतो जो प्रत्येक मुस्लिमावर येतो. असाच एक प्रयत्न प्रस्तुत भाषण आहे.

एकेश्वरत्व काय आहे?

(१९ ऑक्टोबर १९८५ ला बेरसिया नामक गावाच्या एका संमेलनात हे भाषण केले गेले होते. नंतर ध्वनिफीतीच्या साहाय्याने ते क्रमबद्ध केले गेले. जरी यात अल्पसा भाग गाळला व वाढविला आहे तथापि क्रम व अर्थ मूळ भाषणानुसार आहे.)

या वेळच्या भाषणाचा विषय आहे 'एकेश्वरत्व काय आहे?' या गोष्टीवर दुःख करावे की हसावे! मुस्लिमांना हे सांगितले जात आहे की एकेश्वरत्व काय आहे आणि त्यांना समजून घ्यावे लागत आहे की एकेश्वरत्व हा आहे. तसे पाहिले असता स्वतःची सामान्य स्थिती पाहता मी सांगू शकतो की मी मुस्लिम आहे. मी मुस्लिम माता-पित्याच्या घरी जन्मलो. माझे आई-वडील मुस्लिम होते. माझ्या कानातसुद्धा 'ला इलाहा इल्लल्लाहु' (अर्थात-अल्लाहशिवाय अन्य कोणीही ईश्वर नाही.) चा ध्वनी पोचला. मला एकेश्वरत्व मान्य आहे कारण एकच अल्लाहला मी मानतो. व्यवहाराची गोष्ट मी करीत नाही. धार्मिक जीवनात माझ्यात व त्या व्यक्तीच्या दरम्यान उल्लेखनीय फरक आहे, जी एकेश्वरत्वाला मानीत नाही. ती आपल्या देवीदेवतांची पूजा करते आणि मी अल्लाहचे नाव घेतो. जेव्हा ईशकृपा होते, तेव्हा मी पवित्र कुरआनचेच पठन करतो आणि गीता अथवा बायबल अथवा तौरतचे करीत नाही. या पवित्र कुरआनमध्ये काय लिहिलेले आहे? हे तर धर्मपंडितच जाणतात. मी तर याचे पठन करतो. जेव्हा शपथ घेण्याचा प्रसंग ओढवतो तेव्हा मी अल्लाहची आणि पवित्र कुरआनचीच शपथ घेतो, दुसऱ्या कुणाची नाही कारण मी मुस्लिम आहे, एकेश्वरवादी आहे. जेव्हा एखादे नवस करतो तेव्हा कोणत्याही देवी अथवा देवताच्या स्थानावर नाही, मुस्लिम संतांच्या समाधीवर जातो. याच प्रकारच्या वारसाने मिळालेल्या इस्लामने हा प्रश्न उभा केला आहे की, एकेश्वरत्व काय आहे? आणि कदाचित याच इस्लामला पाहून कवि हालीने म्हटले होते -

करे गैर गर बुत की पूजा तो काफिर, जो ठहराए बेटा खुदा का तो काफिर।

झुके आगपर बहर सजदा तो काफिर, कवाकिब में माने करिश्मा तो काफिर ॥

मगर मोमिनोपर कुशादा हैं रहे परस्तिश करे शौक से जिसकी चाहे ॥

अर्थात - इतर कुणी मूर्तिपूजा केली तर तो अल्लाहचा इन्कार करणारा ठरतो. जसे हिंदू, जर कुणी एखाद्याला (येथे संदर्भ येशू ख्रिस्त) ईश्वराचा पुत्र मानले तर तो अल्लाहचा इन्कार करणारा. जर कोणी (येथे संदर्भ अहुरमज्दला मानणारा अग्निपूजक पारशी समाज) अग्नीसमोर नतमस्तक झाला तर तो अल्लाहचा इन्कार करणारा मानला जातो. तर एखाद्याने तेजस्वी ताऱ्यामध्ये चमत्कार असल्याचे मानले तर तो अल्लाहचा इन्कार करणारा ठरतो. परंतु श्रद्धावंतांसाठी (मुस्लिमांसाठी) सर्व मार्ग मोकळे आहेत. त्यांनी आपल्या इच्छेनुसार कोणतीही पूजा करावी.

याच्या पुढे जाऊन एकेश्वरत्व असा आहे की, आराधना आणि अर्चना अल्लाहची करा आणि आज्ञापालन त्या शक्तीचे करा, ज्याची आज्ञा काळावर चालत असेल. याशिवाय त्याचे आज्ञापालन कराल तर अल्लाहचे भय बाळगून करा. अल्लाहच्या भीतीसारख्या स्थितीत सेवा, सैतानाच्या आज्ञेचे पालन अथवा त्या शक्तीच्या आज्ञेचे पालन करा जी काळावर आपला हुकूम चालवीत आहे. जर तिला भिऊन तिची सेवा कराल तर या गोष्टीचा मेळ एकेश्वरत्वाशी बसत नाही. असे नव्हे तर अल्लाह ज्याची आज्ञा पूर्णपणे पाळली जाते, असे मानून अल्लाहच्याच भयाने थरथरत त्याच्या द्रोहींची सेवा व आज्ञापालन करू नका, कारण तुम्ही एकेश्वरवादी आहात. एकेश्वरत्वाच्या विरुद्ध त्या गोष्टीपासून तरी स्वतःला वाचवा ज्या पुरातन काळापासून अनेकेश्वरत्व म्हणून ओळखल्या जातात. परंतु जे अल्लाहखेरीज इतरांची उपासना करणारे आणि सैतान आहेत, ज्यांना सामान्यतः अल्लाहखेरीज इतरांची उपासना करणारे आणि सैतान नाही तर शासक म्हणून ओळखले जातात, त्यांच्याविरुद्ध काही सांगण्याची गरज नाही, कारण त्यांचे जग वेगळे आहे आणि आमचे वेगळे. जर असे कराल तर ही ऐहिकता ठरेल जी धार्मिकतेच्या विरुद्ध आहे.

मी या कल्पना घेऊन एकेश्वरवादी आहे. मी धार्मिकता व ऐहिकतेच्या विभाजनालादेखील मान्य करीत नाही. मुस्लिमांची ऐहिकता वेगळी व धार्मिकता वेगळी असावी ही बाब बरोबर नव्हे. म्हणून माझ्या धार्मिकतेच्या जीवनात अल्लाहव्यतिरिक्त कोणाचाही हुकूम चालत नाही. घटस्फोट आहे, खुला (पत्नीने पतीला दिलेला घटस्फोट) वारसा आहे. अशा सर्व गोष्टीत मी केवळ अल्लाहची आज्ञा मानतो. माझ्या जीवनात जितक्या घटना समोर येतात, त्या सर्वांना मी अल्लाहच्या भयाच्या तेजाने त्यांना तेजस्वी बनविण्याचा प्रयत्न करतो. जर मी राजकारणात भाग

घेतला तर अल्लाहचे भय बाळगून प्रामाणिकपणे त्याच पद्धतीचे अवलंबन करतो जी प्रचलित आहे. काळाच्या राजकारणाने ज्या कोणाला शासनकर्ता मानले आहे, त्यालाच मीसुद्धा प्रत्यक्षपणे शासनकर्ता मानून त्याच पद्धतीचे अवलंब करतो, ज्या वर्तमान राजनीतीने शिकविल्या आहेत. तथापि प्रामाणिकपणा व सत्याला सोडत नाही. ज्याअर्थी माझी श्रद्धा आणि माझे मत असे आहे की, इस्लाममध्ये धार्मिकता व ऐहिकता वेगवेगळ्या नाहीत, त्याअर्थी मी आपल्या पद्धतीने धार्मिक आहे आणि जगातील सर्व कामांत याच पद्धतीने भाग घेत असतो, जे जगात चालले आहेत, कारण मी एकेश्वरवादी आहे.

बंधुनो! आपण ही गोष्ट मान्य कराल की, जी काही सांगितली गेली ती बहुतेक मुस्लिमांची विचारसरणी आहे आणि जर आपण विचार कराल तर या निर्णयास पोचाल की त्यांच्यापैकी बहुतेक गोष्टीत श्रद्धेचा फरक नाही तर चिंतन आणि कल्पनेचा फरक आहे. जे लोक अल्लाहच्या सत्तेवर श्रद्धा ठेवून जनसत्तेच्या आधारावर चालणाऱ्या राजकारणात भाग घेतात त्यांच्याबद्दल असे समजणे चूक ठरेल की, ते एकेश्वरत्वावरील श्रद्धा अथवा अल्लाहच्या सत्तेविषयीच्या श्रद्धेपासून त्यांनी तोंड फिरविले आहे, असे नव्हे तर ते नकळत असे करीत असतात आणि अशी समज नसणे ज्ञान नसण्यापेक्षा अधिक चिंतन व कल्पनेच्या फरकामुळे आहे. यावरून ही आवश्यक गोष्ट स्पष्ट होते की, श्रद्धेचे अचूक असण्याबरोबरच चिंतन व कल्पनादेखील बरोबर असणे आवश्यक आहे. जर असे होणार नसेल तर संपूर्ण श्रद्धेच्या सर्व निकडी पूर्ण होणार नाहीत आणि मुस्लिम जवळजवळ अशा स्थितीत गुंतलेले राहतील ज्यासंबंधी पवित्र कुरआन असे म्हणतो -

“ते समजत राहिले की ते सर्वकाही यथायोग्य करीत आहेत.”

(दिव्य कुरआन, १८-१०४)

आम्ही जिभेने तर म्हणतो की पवित्र कुरआन व परंपरा आमचे मार्गदर्शक आहेत आम्ही त्यांच्या बाहेर जाणार नाही. परंतु पवित्र कुरआन व परंपरांच्या सीमेत राहूनसुद्धा चिंतन अथवा विचारातील फरक आमच्या जीवनाच्या दिशेला, प्रवास आणि हालचालीच्या दिशेला बदलून टाकतो. उदा. मी एखाद्या धर्मोपदेशकाच्या प्रवचनाने प्रभावित होतो. तो धर्मोपदेशक अंतिम दिनाचे चित्र असे काही उभे करतो, की माझ्या अंगावर शहारे येतात. मी विचार करतो की हे जग तर क्षणभंगूर आहे. येथून तर जावयाचे आहे. केवळ मरणोत्तर जीवनाची काळजी करावयास पाहिजे

आणि मी अंतिम दिनाच्या चिंतेत जगाला सैतानाच्या चेल्यासाठी सोडून एखाद्या एकांत स्थानाकडे वळतो, मग त्या एकांत स्थानाचे नाव काही का असेना. जेव्हा पवित्र कुरआन व परंपरांनी तयार केले त्या मेंदूला अंतिम दिनाचा विचार कृतीच्या मैदानात घेऊन जातो आणि पापाच्या ध्वजधारकांशी संघर्ष करवितो. एके दिवशी माझ्या घरी एक सय्यदसाहेब आले, ज्यांच्यातील अल्लाहचे भय बाळगण्याचा व धार्मिकतेचा मी मोठा प्रशंसक आहे. बोलता बोलता ते म्हणाले, “जमाअ-ए-इस्लामीच्या लोकांत परंपरेचे अनुसरण करण्याचा (इत्तिबा-ए-सुन्नत) इतमाम केला जात नाही.” मी तबबल दोन तास या प्रश्नावर प्रकाश टाकला, परंतु ते आपल्या मताशी चिकटून राहिले. यादरम्यान जेवण वाढले गेले. मी थंडीच्या मोसमात पोट सुधारण्यासाठी गुळाचा एक खडा खात असतो म्हणून गूळ आले. ते पाहून सदर महाशय अत्यंत गुणग्राहकतेने उद्गारले, “सुंदर, परंपरेच्या अनुसरणाचा इतका इतमाम!” मी मनातल्या मनात हसलो आणि विचार केला की, जर गुळाच्या एका खड्याने परंपरेच्या अनुसरणाचे प्रमाणपत्र मिळत असेल तर काय वाईट आहे. परंतु ही गोष्ट माझ्या स्वभावाच्या विरुद्ध होती, म्हणून मी म्हणालो, “सय्यदसाहेब मी असे मानतो की, जर परंपरेच्या अनुसरणाच्या उद्देशाने गोड पदार्थ खाल्ले गेले तर पुण्यप्राप्ती होईल. या अटीवर की गोड पदार्थांबरोबर दगड खाण्याचीसुद्धा हिंमत हवी. जर मी गूळ खाल्ल्यामुळे माझ्याविषयी आपले चांगले मत झाले असेल तर कृपया ते बदला. मी तर पोट सुधारण्यासाठी गूळ खातो.” अशाच प्रकारे याच बेरिसिया गावात एकदा मी येथील अतिरिक्त तहसीलदाराकडे पाहुणा म्हणून होतो. ते पोस्ट ग्रॅज्युएटसुद्धा आहेत आणि पारंगत विद्वानसुद्धा. आणखी एक गृहस्थ पाहुणे म्हणून होते, जे सर्व धर्मांवर प्रेम करणारे आहेत. रात्री झोपण्यापूर्वी तहसीलदार साहेबांच्या या कथनावर चर्चा सुरू झाली की, ‘जमाअत-ए-इस्लामीमध्ये आध्यात्मिकता नाही.’ माझ्या कोणत्याही उत्तराने त्यांना समाधान झाले नाही आणि आम्ही झोपी गेलो. कधी असे घडते की, झोपण्यापूर्वी जे विचार डोक्यात शिरलेले असतात, ते स्वप्नातदेखील राहतात. थोडक्यात मी स्वप्नात पाहिले की तीच बैठक जमलेली आहे आणि तोच विषय चालला आहे. त्या वेळी जे उत्तर मी दिले, ते मी जागृतावस्थेतसुद्धा देऊ शकलो असतो. ते उत्तर असे होते की, आम्ही या गोष्टीला आध्यात्मिकता समजतो की, आम्ही अल्लाहच्या ईश्वर असण्यावर निष्ठा व्यक्त करून प्रत्येकाची पूजा व आज्ञापालन करण्यापासून दूर राहतो. परिणामतः आज्ञापालनाच्या शत्रूंनी आमचे जीवन दुष्कर

करून सोडावे आणि स्थिती अशी व्हावी की, अल्लाहव्यतिरिक्त जगातील सर्व आश्रय नाहीसे व्हावेत. अशा विवशतेच्या स्थितीत जेव्हा आम्ही कळवळून प्रार्थना करू की-

“हे आमच्या पालनकर्त्या! आम्हाला सहनशक्ती प्रदान कर आणि आमचे पाय दृढ कर आणि इन्कार करणाऱ्या जमातीवर आम्हाला सहाय्य कर.”

(दिव्य कुरआन, २:२५०)

तर खात्री आहे की, देवदूतांच्या (फरिश्त्यांच्या) रांगेत खळबळ माजेल. सकाळ झाली तेव्हा मला हे स्वप्न आठवले होते. न्याहारीच्या वेळी थोड्या अवकाशानंतर माझे हे स्वप्न व हे उत्तर मी ऐकविले. तहसीलदार साहेब तर विचारात पडले, परंतु सर्व धर्मांवर प्रेम करणाऱ्या वयोवृद्ध सज्जनांनी भान हरपल्यासारख्या स्थितीत असल्याप्रमाणे डोळे हलविण्यास प्रारंभ केला आणि काही असली वाक्ये उच्चारित राहिले की, “होय, बरोबर आहे, आता चालू लागलात तुम्ही.” अर्थ असा होता की, आता तुम्हाला साधुत्वाचे पंख फुटू लागले. आता तुम्ही उड्डाण कराल. आध्यात्मिकतेच्या पवित्र वातावरणात मी जे स्वप्नांत उत्तर दिले होते त्याकडे तर त्यांनी काही लक्ष दिले नाही. त्यांच्या मते स्वप्नात उत्तर देणे महत्त्वाचे होते. हे आहे चिंतन आणि कल्पनेतील अंतर. मी त्यांच्या व ते माझ्यासंबंधी असे सांगू शकत नाहीत की आमच्या एकेश्वरत्वाच्या श्रद्धेत अंतर आहे. परंतु चिंतन व कल्पनेतील अंतराने दोघांच्या गती व उन्नतीचे चेहरे एक दुसऱ्याच्या विरुद्ध दिशेला वळविले.

अशाच प्रकारे आणखी एक चिंतन व कल्पना जी या गोष्टीपेक्षा एखाद्या मुस्लिमाला भयंकर सीमेपर्यंत ओढून नेते, ती अशी आहे की, एखाद्या मुस्लिमात अंतिम दिनाचे भय जेव्हा निर्माण होते तेव्हा तो कोणत्या तरी समाधीकडे (कबरीकडे) धाव घेतो. त्याला वाटते की, त्या संतांच्या आधाराने मी आपले परलोक सजवू शकतो. तो कदाचित अज्ञानवश असे समजतो की, हे संत जेव्हा आपल्या निष्ठावंत लोकांची त्यांच्या मोक्षासाठी अल्लाहकडे शिफारस करतील तेव्हा अल्लाह त्यांची गोष्ट टाळणार नाही आणि पापे माफ करील.

थोडक्यात असे की, एकेश्वरत्वासंबंधी श्रद्धा एक आहे. परंतु चिंतन व कल्पनेतील फरकाने व्यवहारात अभिव्यक्तीची अनेक रूपे निर्माण केली आहेत, येथपावेतो की अशा वेगवेगळ्या रूपांतसुद्धा ही एकेश्वरत्वासंबंधी श्रद्धा समोर येते जिला एकेश्वरत्व म्हणून संबोधणे कठीण आहे.

एकेश्वरत्वाची श्रद्धा

आदरणीय सज्जन हो! या चिंतन व कल्पनांच्या जंगलातून निघून थोडे खोलवर उतरून पाहू या की, एकेश्वरत्वाची श्रद्धा काय आहे आणि ती आपल्या मानणाऱ्यांना काय देते?

मानवाच्या अस्तित्वाचे विश्लेषण केल्यास त्याला दोन भागांत विभाजित केले जाऊ शकते. एका भागाला आत्मिक व सत्य म्हणता येईल. दुसऱ्याला शारीरिक व आधिभौतिक. त्याच्या सत्य अस्तित्वात अल्लाहच्या भक्तीची भावना पुरेपूर भरलेली आहे. ही इतकी नैसर्गिक व जोरदार भावना आहे की, माणसाचे मस्तक कुणाच्या न कुणाच्या समोर आपल्या आंतरिक निकडीमुळे नत होऊ इच्छिते आणि नत होते, ज्याप्रमाणे माणसाची भूक आहे. जर त्याला योग्य खाद्य मिळाले नाही तर तो साली आणि झाडपाल्याने आपल्या भुकेची आग विझवील. अशाच प्रकारे माणसाच्या मस्तकाला योग्य स्थान मिळाले नाही, तर तो चुकीच्या चौखटीवर नतमस्तक होईल. पण तो अवश्य नतमस्तक होईल. मनुष्य आपल्या छातीच्या कोनाड्यात एका मनमोहनाला सजवून ठेवू इच्छितो ज्याच्यासमोर त्याला नतमस्तक होता यावे, ज्याच्यावर त्याने प्रेम करावे, ज्याच्यावर आसक्त होण्याची भावना त्याने मनात बाळगावी. हीच ती भावना ज्याच्या परिणामस्वरूप धर्म अस्तित्वात आले आणि ही इतकी शक्तिमान भावना आहे की तिला कधीही माणसाच्या हृदयातून काढून टाकता येत नाही. कम्युनिस्ट रशियाने या भावनेला तुडवून टाकण्याचा मोठा प्रयत्न केला आहे. आपल्या प्रकोपी अत्याचार आणि बुद्धिजीवींना संपविण्याचे सर्व प्रकारांचा प्रयत्न करूनसुद्धा ही भावना ते संपवू शकले नाहीत. ज्या रशियाने सांगितले होते की, आम्ही ईश्वराला आमच्या सीमेबाहेर घालवून दिले आहे, त्याच रशियावर जेव्हा हिटलरने हल्ला चढविला तेव्हा तिथे चर्चची दारे उघडली गेली आणि प्रार्थना केली जाऊ लागली आणि आता तर तेथे धर्म, विशेषतः एकेश्वरवादी श्रद्धा काही जास्तच पंख पिसारे पसरू लागली आहे.

या प्रसंगी तपशील देण्याची ही संधीही नव्हे आणि गरजसुद्धा नाही. या वेळी तर मी केवळ या संबंधाने ही गोष्ट सांगत आहे की, सेवेची भावना माणसाच्या स्वभावात वसलेली आहे आणि ही गोष्टसुद्धा स्मरणात ठेवण्याजोगी आहे की, प्रत्येक

धर्मात उपासना व सेवेचे प्रकार थोड्याबहुत अंतराने एकसमान आहेत. परंतु इस्लाम या सर्व प्रकारांना सीमांचे निर्बंध घालून त्यांच्या भावनांचा रोख एकाच दिशेला करतो. मनुष्य कुणासमोर झुकू इच्छितो? कुणासमोर मस्तक जमिनीवर टेकू इच्छितो? इस्लाम म्हणतो, “तुझी अशी इच्छा करणे अगदी योग्यच आहे. परंतु तुझ्या मस्तकाने त्याच्याचसमोर नमले पाहिजे, जो तुझ्यापेक्षा श्रेष्ठतर आहे. तू सृष्टीत सर्वश्रेष्ठ आहे. पृथ्वीपासून आकाशापर्यंत प्रत्येक वस्तु तुझ्यापेक्षा कनिष्ठतर आहे. तुझ्याच सेवेसाठी या वस्तू निर्माण केल्या व ताब्यात घेतल्या आहेत. म्हणूनच तुझ्या प्रतिष्ठित मस्तकाने नमले तर पाहिजे परंतु केवळ अल्लाहसमोर. तोच तुझा निर्माता आहे, तोच तुझा पालनकर्ता आहे. तुझ्या मस्तकासाठी अनिवार्य आहे की त्याने त्याच्याचसमोर नमावे आणि अन्य कोणापुढे कदापि नसू नये.” अशा प्रसंगी जेव्हा साधनांशी सर्व संबंध तुटतात, तेव्हा तुम्ही तुमच्यासमोर तरी हात पसरता. तुम्ही पसरत नाही तर ते स्वतःच पसरतात. अल्लाह सांगतो, “ही तर तुमच्या प्रकृतीची निकड आहे, परंतु तुम्ही कुणासमोर हात पसरता? तुमच्यासारख्या बलवान व्यक्तीला मदत करण्याचे सामर्थ्य कोणात आहे? कुणाजवळ काय आहे म्हणून तो तुमच्या आकांक्षा पूर्ण करू शकेल?” अल्लाह म्हणतो, “असा केवळ मीच आहे, जो तुम्हाला मदत करतो आणि तुमच्या आकांक्षा पूर्ण करतो. माझ्याशिवाय तुम्ही ज्याच्यासमोर हात पसराल, याचा विचार न करता की हा तुमच्या उच्च हातांचा अपमान आहे ज्याने तुम्हाला हे हात दिले आहेत त्याच्याशी ही कृतघ्नता आहे; परिणामाच्या दृष्टीने व्यर्थसुद्धा आहे. कारण कोणाजवळही देण्यासाठी काहीही नाही. सर्व तुमच्याप्रमाणे नव्हे तर तुमच्यापेक्षा अधिक मोताद आहेत.” तुमची आंतरिक भावना तगादा लावते की, तुम्ही एखाद्या आपल्यापेक्षा अधिक श्रेष्ठ असलेल्यासाठी बलिदान करावे. एखाद्या बक्षीस देणाऱ्यासाठी उपाशी राहावे. तुमचा हा आंतरिक तगादा अगदीच बरोबर आहे. पण इस्लाम म्हणतो, “तुमची प्रामाणिकता आणि कृतज्ञतेच्या भावनांचा रोख कोणा दुसऱ्याकडे नव्हे तर केवळ अल्लाहकडे असावयास पाहिजे.” तुमच्या हृदयात एखाद्यावर आसक्त होण्याची भावना उसळत आहे, म्हणून तुम्ही एखाद्याच्या भोवती प्रदक्षिणा घालता एखाद्याच्या सभोवती चकरा मारता. अल्लाह म्हणतो, “तुमची ही भावना अगदी बरोबर आहे; परंतु तुमच्या या मौल्यवान भावनेचे लक्ष्य कोणी अन्य नव्हे, जगात तुमच्यापेक्षा श्रेष्ठतर कोणीही नाही, ज्याच्यावर स्वतःचे बलिदान करण्याची भावना तुमच्या योग्यतेस अनुरूप असेल. यास पात्र केवळ मीच आहे. तुम्ही मला पाहू शकत नाही. परंतु मी

एका स्थानाला (काबागृह) आपल्या तेजाचे केंद्र बनविले आहे. तुम्ही त्याच्या सभोवती फिरून त्याला प्रदक्षिणा घालून आपल्या बलिदान करण्याच्या भावनेला शांती द्या. तुमची नैसर्गिक सज्जनता तगादा लावते आहे की तुम्ही कोणाच्या समोर तरी आपले प्राण आणि आपली संपत्ती हजर करावी, अगदीच चांगली भावना आहे ही तुमची; परंतु तुमचा निर्माणकर्ता आणि तुम्हाला बक्षीस देणाराच याला पात्र आहे की, तुम्ही आपल्या या कृतज्ञतेच्या भावनेला केवळ त्याच्याचसाठी विशिष्ट करून ठेवावे. तुम्ही त्याचीच उपासना करा आणि जरूर करा.”

याच गोष्टीला शेख सादी असे व्यक्त करतात -

अब व बाद व माह व खुशीद व फलक दर कार अन्द ।

ता तू नानी बलफ आरी व बगफलत न खूरी ॥

ई इमा बहर तू सरगस्ता व फर्मान बरदार ।

शर्त इन्साफ न बाशद कि तू फर्मान न बुरी ॥

ढग, वारे, चंद्र, सूर्य व आकाश सर्व आपल्या कार्यात मग्न आहेत, जेणेकरून त्यांच्या क्रियेमुळे तुझ्या हाती भाकरी यावी. हे सर्वजण केवळ तुझ्यासाठीच आज्ञेचे पालनकर्ते बनून परिक्रमा करीत आहेत. मग ही न्यायाची गोष्ट ठरू शकते की तूच आज्ञेचे पालन करू नये?

निर्दोष शक्ती

जगाच्या प्रत्येक धर्मात ईश्वराची कल्पना आहे. उपासनेची कल्पना आहे. शुद्धतेचे काही समान असलेले प्रकार प्रत्येक धर्मात आढळतात. प्रत्येक धर्मात आपल्या मानलेल्या उपास्यांसमोर नमले जाते, मस्तक टेकले जाते, त्याच्याच नावे बळी दिला जातो, त्याच्याचसाठी उपाशी राहिले जाते, नजराणे दिले जातात. इस्लाम या सर्व प्रकारांना एका ईश्वरासाठी निश्चित करतो. तो म्हणतो “हे पर्वत, या नद्या, हे चंद्र, हा सूर्य, ही दूध देणारी जनावरे, हे चावणारे सर्प, विंचू, हे सर्व तुमच्यापेक्षा निम्नतर आहेत. त्यांना तुमच्या सेवेसाठी निर्मिले आहे. त्यांच्यापैकी कोणासमोर तुमचे हात पसरणे, तुमच्या प्रतिष्ठित मस्तकाचे नमणे; तुमच्या मस्तकाचा अपमान आहे, कृतघ्नता आहे, नीचपणा आहे, अनेकेश्वरत्व आहे. तुमच्यासमोर फरिश्त्यांना (देवदूतांना) नतमस्तक करविले गेले. तुमच्या प्रतिष्ठित मस्तकाला ही गोष्ट शोभा देते की, त्याने कुणासमोर कदापि नमू नये आणि आपल्या निर्मात्या व स्वामीसमोर अवश्य नमावे. जर तुम्ही पूर्ण एकाग्रतेने आपल्या एकमेव ईश्वर ज्याचा कोणीही सहभागी नाही. अशा अल्लाहच्या समोर नम्र राहाल तर त्याच अर्थाने स्वतःदेखील अद्वितीय व्हाल.”

या दृष्टिकोनाने म्हणजे ईमान (श्रद्धा) व उपासनेच्या वर्तुळात मुस्लिमांची फार मोठी संख्या एकेश्वरत्वाच्या आवश्यकता पूर्ण करित आहे. ते संतुष्ट आहेत आणि समजतात की, “आम्ही एकेश्वरत्वाच्या निकडी पूर्ण करित आहोत.” तर खात्रीने या वर्तुळाच्या सीमेपर्यंत त्यांचा संतोष अगदी बरोबर आहे. यात कोणतीही मतभिन्नता नाही. निश्चितपणे या दृष्टिकोनाने म्हणजे श्रद्धा व उपासनेत ते एकेश्वरत्वाच्या निकडी श्रद्धापूर्वक पूर्ण करित आहेत. वाणीने व कृतीनेसुद्धा. परंतु जसे प्रारंभीच सांगितले आहे मानवाच्या अस्तित्वाचा आणखी एक दृष्टिकोन आहे.

मानव हा एका समुदायाचा अंश, एक सामाजिक अस्तित्व आहे. तो एकटा जन्माला तर आला आहे; परंतु एकटा राहत नाही आणि राहूही शकत नाही. जेथे एकाचे दोन झाले की समाजरचना सुरू झाली आणि सामूहिकतेच्या निकडीसमोर येऊ लागल्या. आपापसातील प्रेम, दयाभाव, समदुःखीभाव, ऐक्य व प्रेम, सहानुभूती व

दुःख, विमोचन, त्याग व निष्ठा, यासारखे गुण एका चारित्र्यसंपन्न समाजासाठी आवश्यक व उत्तम गोष्टी होत. परंतु आणखी एक गोष्ट सामूहिकतेसाठी आवश्यक आहे आणि ती म्हणजे अत्याचार! मानवाची खुद्द आपली सामूहिक आवश्यकता आहे की, एखादी शक्ती अशी असावी जिने मानवाच्या हक्क व सीमांची निश्चिती करावी आणि त्यांना सामर्थ्य व शक्तीनिशी ठरवलेल्या सीमांचे पालन करणारे ठेवावे. जर अशी एखादी शक्ती विद्यमान नसेल तर मानवाचा अजाणपणा, त्याची इच्छा आणि त्याचा स्वार्थ दुसऱ्यांच्या सीमेवर अतिक्रमण करील. जी व्यक्ती तुलनेने अधिक शक्तिमान असेल ती विनावेसणीच्या बैलाप्रमाणे ज्या हिरव्या शेतात इच्छिल त्यात तो घुसेल आणि त्याला रोखणारा कुणीच असणार नाही. लोकांची न अब्रू सुरक्षित राहिल, न प्राण न वित्त, यालाच अराजकता असे म्हणतात. इतिहासात एखादासुद्धा दिवस असा आढळत नाही की, एखादा मानवी समाज अशा अराजकतेच्या अवस्थेत राहिला असेल. प्रत्येक काळात सुसंस्कृत मनुष्य कोणा न कोणा शक्तीच्या आधीन राहिलेला आहे. कोणती न कोणती शासक शक्ती त्याला सामर्थ्य व शक्तीनिशी ठरलेल्या सीमेच्या बंधनांत ठेवणारी राहिली आहे. मग ती शासक शक्ती एखाद्या मानवी समाजातून वर आलेली असो अथवा कुठून बाहेरून येऊन आच्छादली असो. यापेक्षा वेगळी स्थिती अर्थात अराजकता अव्यवहार्यच नव्हे तर अकल्पनीय आहे. साम्यवादी तत्त्वज्ञानात अवश्य एका अशा स्थितीचे स्वप्न पाहिले अथवा दाखविले गेले आहे की, जेव्हा शक्तीने आर्थिक समानता आणली जाईल तेव्हा मानवी मूल्ये बदलतील आणि स्वार्थ व चुकीच्या इच्छांना मूठमाती मिळेल. त्यानंतर मनुष्याला याची गरज भासणार नाही, की एखाद्या शक्तीने त्याला बळजबरीने आपल्या सीमेत ठेवावे आणि ही शक्ती जिचे दुसरे नाव शासन आहे, वाळलेल्या पानाप्रमाणे गळून पडेल. परंतु ही एक काल्पनिक गोष्ट आहे व मी या अर्थाने तिला साम्यवादी तत्त्वज्ञान म्हटले आहे की ही कल्पना जगतातील एक कल्पनेची भरारी आहे. व्यावहारिक जगताशी याचा काडीमात्र संबंध नाही. एवढेच नव्हे, तर साम्यवादी व्यवस्थेने तर आणखीनच ही गोष्ट स्पष्ट केली आहे की, मनात स्वतः आपल्या नैसर्गिकतेच्या दृष्टीने या गोष्टीचा मोताद आहे की, त्याचे एखादे आश्रय स्थान असावे, ज्याप्रमाणे स्त्रीच्या नैसर्गिकतेची गरज आहे की तिला एक छत्रछाया असावी, एक पांघरून असावे की, ज्याच्या छायेत राहून तिने शांतता प्राप्त करावी. याच झाकणाला 'पती' म्हणून संबोधतात. अगदी

याचप्रमाणे मानवी समाजाची आवश्यकता, त्याच्या स्वभावाला एका पतीची आवश्यकता आहे, ज्याच्या छायेत त्याने निश्चित होऊन राहावे, ज्याचे आज्ञापालन करावे. एवढेच नव्हे तर महिलांमध्ये अशी उदाहरणे सापडतात की, एखाद्या मागासलेल्या अथवा प्रगत महिलेने कोणत्या न कोणत्या प्रकारे आपले संपूर्ण आयुष्य पतिविना व्यतीत करावे. परंतु मानवी समाज एखाद्या शासक शक्तीविना एक दिवससुद्धा जीवित राहू शकत नाही. असे एखादे उदाहरण वर्तमान काळात मिळत नाही, न इतिहासात, न मानवी बुद्धी अशा स्थितीची कल्पना करू शकते. मानवी समूहाची ही आवश्यकता विविध काळांत आणि विविध प्रदेशांत विविध पद्धतींनी पूर्ण होत राहिली आहे.

बंधुनो! जेव्हा हे मान्य केले गेले की, अंमलबजावणी करवून घेण्याचे सामर्थ्य असलेल्या एका शक्तीची खुद्द मानवाला गरज आहे, तर यावरून ही गोष्टदेखील स्पष्ट होते की-ती शक्ती निर्दोष असावी. चुका व विस्मृती त्यात नसावी. भावना व इच्छेपासून मुक्त असावी. त्याचे ज्ञान अनंत असावे. त्याची बुद्धिमत्ता अथांग असावी. मानव स्वतः कुणाचा पक्षपाती आणि कुणाचा विरोधक नसावा. त्याच्या स्वतःच्या इच्छेविना कोणतीही शक्ती बाहेरून त्याला पायबंद घालणारी नसावी. त्याची आज्ञा व निर्णय मान्य करण्याजोगे असावेत. त्यात कसे व का विचारण्याची कोणतीही संधी नसावी. त्यावर अपील करण्याची शक्यता नसावी, वगैरे हा अधिकार ज्या कोणाचा मान्य केला जाईल त्याला राजनीतीच्या भाषेत 'सर्वसत्ताधिकारी' (सार्वभौम) म्हणतात. सर्वसत्ताधिकार व सर्वसत्ताधिकाराची ही व्याख्या आणि निश्चिती राजनीतीशास्त्र व्यवस्थितपणे संपादित झाल्यानंतर झाली आहे. परंतु याचा अर्थ असा नव्हे की, यापूर्वी मानवसमाज व त्याची राजनीती विनासर्वसत्ताधिकार चालत राहिली आहे. टोळीशासनात हे पद टोळीच्या सरदाराला प्राप्त होते. त्यानंतर जमीनदारीचा काळ आला. जहागीरदारांचा काळ आला. कुलीन लोकांचा काळ आला. चर्चच्या सत्तेची स्थापना झाली. चर्च व राजेशाहीचे संबंध जुळल्यामुळे हे काम झाले. नंतर चर्चशी विद्रोह करून राजेशाहीने हे पद प्राप्त केले. हुकूमशाही प्रस्थापित झाली. त्यांच्यापैकी प्रत्येकाचा निर्णय व आज्ञा आपापल्या काळात अंतिम राहिल्या आहेत आणि इतक्या अनुभवांनंतर जनतेच्या स्थानाला मान्यता मिळाली आहे. बहुसंख्य जनतेचा निर्णय, मग तो लोकमताद्वारे प्राप्त केला गेला जावो अथवा एखाद्या अन्य प्रकारे निर्णायक

व अंतिम आहे. ज्याच्याविरुद्ध कोणालाही ब्र काढण्याचे धैर्य नाही, त्यावर अपील केले जाऊ शकत नाही, याचे नाव 'लोकशाही' आहे. या निधर्मी लोकशाहीत काय काय होते? आम जनतेच्या नावाने कोणकोणते खेळ खेळले जातात? आणि आम लोकांना, ज्यांना सर्व सत्ताधिकारी मानले गेले आहे, एका दिवसाच्या बादशाहीनंतर कितीसा अधिकार प्राप्त होतो?

हाच तमाशा पाहून कवि इक्बालने सैतानाच्या मुखाने वदविले आहे -

हमने खुद शाही को पहनाया है जमहूरी लिबास।

जब जरा आदम हुआ है खुद शनास व खुद निगर ॥

अर्थात - आम्ही स्वतःच बादशाहीवर लोकशाही पोषाख चढविला आहे, तेव्हा कुठे आदम (मनुष्य) थोडासा स्वतःचे गुणदोष ओळखणारा व स्वतःला पाहणारा बनलेला आहे.

असो, ही एक वेगळीच कथा आहे. या वेळी तर सांगावयाचे असे आहे की, या लोकशाही युगात आम लोकांना देखावा म्हणून सर्वसत्ताधिकाराचे पद प्राप्त आहे. एकीकडे सॉक्रीटीस, प्लेटो व अॅरिस्टॉटल शास्त्रज्ञ व तत्त्वज्ञ असतील आणि दुसरीकडे एक्कावन्न नथू बुद्धू-मूर्ख. तर त्या एक्कावन्न शहाण्यांचा निर्णय अंतिम असेल, ज्यास बदलण्याचा कोणालाही अधिकार नाही. हेच कारण आहे की, राजेशाही काळात बहुतेक असे घडले आहे की, खुशामत करण्याच्या कलेत निपुण असलेले दरबारी व वांग्याचे नव्हे तर राजाचे गुलाम त्याला घेरून राहिले आणि त्याच्या निर्णयावर त्यांनी प्रभाव टाकला. अशा प्रकारे लोकशाहीच्या राजाशी म्हणजे मतदारांशी ते चिकटून राहतात अथवा वेळ आल्यास चिकटतात जे दरबारी वृत्ती आणि मत बनविण्याच्या कलेत चतुर असतात.

सर्वसत्ताधीश

हे मान्य केल्यानंतर की मनुष्याने एखाद्या आज्ञेच्या अधीन राहणे त्याची स्वतःची गरज आहे, नाही तर एक मनुष्य दुसऱ्यासाठी संकट बनेल. असा प्रश्न उभा राहतो की, या सामाजिक प्राण्याला मर्यादेच्या बंधनात ठेवणारा कोण असावा? अखेर माझा हुकूम तुमच्यावर व तुमचा हुकूम माझ्यावर का चालावा? हुकूम चालविण्याचा हा अधिकार कोठून व कोणत्या आधारे प्राप्त होतो? त्याचबरोबर ही गोष्टसुद्धा दृष्टीसमोर असावी की, हुकूम चालविणे आणि लोकांचे मस्तक आपल्यासमोर नमविणे इतकी रूचकर गोष्ट आहे की, यापेक्षा अधिक कोणतीही चविष्ट गोष्ट मनुष्याला शोधून काढणे शक्य झाले नाही. ही गोष्ट इतकी चवदार आहे की, तिच्यासाठी भावाने भावाचा गळा कापलेला आहे. पुत्र पित्याशी दोनहात करण्यास सरसावला आहे. तिच्यासाठी कोण सूर्याचा प्रतिनिधी बनला? कुणी चंद्राशी संबंध जोडले? फिराऊन, सूर्यवंशी व चंद्रवंशी याच गोष्टीचा चमत्कार आहे. कोणी एखाद्या अन्य नामधारी ईश्वराचा प्रवक्ता बनला. थोडक्यात असे की, ईश्वराच्या सेवकांवर आपली आज्ञा चालविण्याच्या आवडीने मानवाकडून ते सर्वकाही करविले, जे त्याच्या डोक्यात येऊ शकत होते. रक्ताच्या नद्या वाहविल्या गेल्या. पृथ्वीचे तुकडे तुकडे करविले गेले. राष्ट्रांनी हल्ले चढविले. जातींना वांशिक श्रेष्ठत्वाची मदिरा पाजली गेली. धार्मिक वेड उत्पन्न केले गेले. म्हणजेच, ज्या कोणत्या प्रकारे शक्य झाले, सामान्य लोकांचा आपल्या या आकांक्षेसाठी उपयोग केला गेला. यापेक्षाही मोठे संकट असे की, जेव्हा सत्यासाठी संघर्ष केले गेले आणि ईश्वराच्या सेवकांना सेवकांच्या गुलामीतून मुक्तता प्रदान करून देण्याचे प्रयत्न केले गेले, तेव्हा त्यांनासुद्धा त्याच जमातीचे समजले गेले व समजाविले गेले.

हळूहळू जेव्हा बादशाही लोकशाहीचा काळ आला आणि मानव बौद्धिक व सांस्कृतिक उन्नती करता करता अशा ठिकाणी पोचला की प्रत्येक गोष्टीचे व प्रत्येक पद्धती व तत्त्वाचे विश्लेषण करून निश्चित करू लागला, तेव्हा त्याच दोन गोष्टी ज्यांचा आताच उल्लेख आला, अधिक स्पष्ट रूपात समोर आल्या. एक अशी की, एकाला दुसऱ्यावर आपली आज्ञा चालविण्याचा अधिकार कोठून व का मिळाला? दुसरी अशी की, ज्याला कोणाला हुकूम चालविण्याचा अधिकार असेल अथवा

त्याला हा अधिकार दिला गेला, त्याने प्रत्येक दोष व उणिवांपासून स्वच्छ, शुचिर्भूत व पवित्र असले पाहिजे. पहिल्या गोष्टीसंबंधी निश्चित केले गेले की, प्रत्येकाच्या आईने त्याला स्वतंत्र म्हणून जन्म दिला आहे, त्याच्यावर कुणाची मर्जी चालू नये. एखाद्या कुलीनाचीही नाही आणि एखाद्या पोपचीही नाही, न एखाद्या राजाची न कोणत्या ईश्वराची. तर त्यावर स्वतः त्याचीच मर्जी चालली पाहिजे. ही मर्जी कशी चालेल? त्याचे प्रकार एकापेक्षा अधिक आहेत. दुसऱ्या गोष्टीसंबंधी मानवी बुद्धीने विचार केला की, सर्वसत्ताधिकार आणि दोष व उणिवांत विरोध आहे. सर्वसत्ताधिकाऱ्याला दोष, उणिवांपासून स्वच्छ व चुकांपासून मुक्त असणे आवश्यक आहे. या गरजेपोटी त्यांनी ज्या कोणा सर्वसत्ताधिकाऱ्याला राजमुकूट घातला त्याला शुचिर्भूत व पवित्र गृहीत धरले; या गोष्टीचा विचार न करता की, तो असा असो वा नसो. इटलीत मुसोलिनीच्या काळात जागोजागी लिहिले होते, “मुसोलिनी चुका करित नाही.” यापूर्वी चर्चकाळात जागोजागी लिहिलेले असे, “पोप चुका करित नाही.” मानवी वृद्धी ही गोष्ट मान्य करित नाही की, चुका करणारी व्यक्ती सर्वसत्ताधिकारी बनू शकते. ‘रूसो’ ज्याची देणगी वर्तमान निधर्मी लोकशाही आहे, त्यानेसुद्धा जेव्हा सामान्यजनांना सर्वसत्ताधारी बनविले तेव्हा त्याच्यासमोर अशी अडचण आली की, जनसमूह ज्याला सामान्य लोक मूर्ख म्हणतात, त्याला शुचिर्भूत व पवित्र कसे मानावे व मानावयास लावावे? म्हणून त्याने आम लोकांची इच्छा अथवा Common Will च्या नावाने निर्मिती केली व त्याला निर्दोष व अचूक गृहीत धरले. हे सर्व अशासाठी की, कोणत्याही राजनैतिक व्यवस्थेचा पाया सर्वसत्ताधिकारी असतो आणि त्याला मानल्याशिवाय कोणतीही राजनैतिक व्यवस्था प्रत्यक्षात येऊ शकत नाही आणि सर्वसत्ताधिकाऱ्याला शुचिर्भूत व पवित्र मानल्याशिवाय अन्य उपाय नाही. मी शपथपूर्वक सांगू शकतो की, मी बालपणापासून “सुब्बूहन कुद्दूसुन रब्बुना व रब्बुल मलाइकति वरूह” पठन करित असे. याचा अर्थसुद्धा माहित होता. परंतु जेव्हा राजनैतिक व्यवस्थेच्या सर्वसत्ताधिकाऱ्याच्या अपेक्षित आवश्यक गुणांनी परिचित झालो, तेव्हा कुठे कळले की, ‘शुचिर्भूत व पवित्र’चा अर्थ असा आहे. कदाचित सर्वसामान्य मुस्लिमांप्रमाणे मीसुद्धा नकळतपणे विचार न करता काहीसा असाच निःसंदिग्ध विचार बाळगत होतो की, ज्याप्रमाणे राजेलोक स्तुतिकाव्यावर खूश होऊन बक्षिसे देत असत, त्याप्रमाणे महान अल्लाहसुद्धा प्रसन्न होत असेल की, माझे सेवक किती चांगले आहेत की माझे गुणगान करित आहेत. माझी प्रशंसा करित आहेत. मला शुचिर्भूत व पवित्र

मानीत आहेत. मी पुन्हा सांगतो की, अल्लाहसंबंधी ही कल्पना अनिच्छेने विचार केल्याशिवाय बनते. पण आता मी इतक्या विचार व चिंतनानंतर मनातून उसळणाऱ्या विश्वासाने सांगतो की, अल्लाहला आमच्या स्मरण व प्रशंसेची गरज नाही. आम्ही त्याच्या त्या गुणांचे याचक आहोत. आम्ही त्याची गरज नाही. तो जगातील सर्वांत मोठे सत्य असण्याबरोबरच आमची सर्वांत मोठी गरज आहे. आम्ही त्याला व त्याच्या गुणांना समजू शकत नाही. आमच्याजवळ त्याला व त्याच्या गुणांना समजण्याचे कोणतेही साधन नाही. हे त्याचे उपकार आहे की, त्याने आम्हाला आपल्या व आपल्या गुणांचा परिचय देण्याची व्यवस्था केली. त्याने आम्हाला हे दाखविण्याची व्यवस्था केली की, त्याच्याशी आमचा संबंध कसा असावयाचा पाहिजे. त्याने आम्हाला आपले गुण अशासाठी दाखविले आहेत की, त्याप्रमाणे आम्ही त्याच्याशी संबंध जोडावेत. केवळ जिभेने त्याच्या गुणांचे वर्णन करून थांबू नये तर त्या गुणांना धारण करणाऱ्याच्या इच्छेवर स्वतःला पूर्णपणे सोपवावे.

आता ही गोष्ट विचारणीय आहे की, महान अल्लाह जो खरोखर सर्वसत्ताधिकारी आहे, त्याचाच सर्वसत्ताधिकार का आवश्यक आहे? कोणत्या कारणामुळे 'सर्वसत्ताधिकार केवळ त्या अद्वितीयालाच शोभा देतो?'

जर माझा आवाज पोहचू शकला तर मी आपल्या मुस्लिमेतर बंधुनासुद्धा सांगेन की, जरा विचार करा. तो मनुष्य जो स्वतः लहानसे जग आहे, जो अगणित पात्रतेचा स्वामी आहे, ज्याने आपल्या सर्व पात्रतांना अद्याप ओळखले नाही, ज्याने सृष्टीची अनेक लपलेली रहस्ये उलगडली आहेत, ज्याने सृष्टीतील अनेक गोष्टींना आपल्या अधीन केले आहे, तो पाण्यात माशापेक्षा अधिक चांगले पोहतो, हवेत उड्डाण करण्यात पक्ष्यांना मागे टाकले आहे, चंद्रावर ध्वज गाडले आहे आणि मंगळावरसुद्धा पोहचला आहे; अशा माणसावर कोणाचा हुकूम चालावयास पाहिजे? एक सामान्य बुद्धीचा माणूसदेखील सांगेल की, अशा महान मनुष्यावर हुकूम त्याचा चालावयास पाहिजे जो त्याच्यापेक्षा अधिक बुद्धिमान असेल आणि ज्याचे ज्ञान असीम असेल. अशा विवेकी माणसावर हुकूम त्याचा चालावयास पाहिजे जो त्याच्यापेक्षा अधिक विवेक बाळगणारा असेल, ज्याचा विवेक अथांग असेल. तो निःपक्षपाती असावा. तो एखाद्याची बाजू घेणारा व एखाद्याचा विरोधी नसावा. तो कोणत्याही वंशाचा नसावा की ज्यामुळे वंशवादाची शंका यावी. तो कोणत्याही

जमातीचा नसावा की एखाद्याने त्याच्या जमातवादी स्वार्थाला बळी पडावे. तो कोणत्याही वर्गाशी संबंधित नसावा की एखाद्या वर्गवादास बळी पडावा. त्याच्यात कोणाविरुद्ध तिरस्कार व सूडभावना नसावी. त्याचे ज्ञान इतके विस्तृत व सखोल असावे की तो भविष्यातील उद्यालासुद्धा तितकाच जाणणारा असावा जितका तो वर्तमान जाणतो. या गुणांना धारण करणारा सांगा या जगात कोण आहे? एखादा पीरसाहेब? एखादा पंडित? एखादा पोप? एखादा राजा? कुणी मुसोलिनी? कुणी हिटलर? अथवा सामान्यजनातील बहुसंख्य? यांच्यापैकी कोणात हे गुण आढळतात का? या गुणाविना एखाद्याला सर्वसत्ताधिकारी मानून त्याच्या अधीन होणे श्रेष्ठ मानवतेचा अपमान नव्हे काय? पण जाऊ द्या, श्रेष्ठ मानवतेला एखाद्या आंधळ्याच्या हाती देणे म्हणजे आपल्याच पायांनी चालत जाऊन विनाशाच्या खाईत पडणे नव्हे काय?

अशा श्रेष्ठ व उच्च मनुष्यावर तर त्याचा हुकूम चालावयास पाहिजे, जो सर्व प्रकारच्या उणिवांपासून मुक्त असावा. तो 'फअआलुल्लिमा युरीद' (अर्थात - जो तो इच्छितो चांगले करतो) असावा. 'ला युसअलु अम्मा यफअलु' (अर्थात - प्रश्न केला जात नाही त्याला जो काही तो करतो) असावा. जो शुचिर्भूत व पवित्र असावा. शुचिर्भूतता व पवित्रतेविना सर्वसत्ताधिकार्याचा मुकूट कोणालाही शोभा देत नाही आणि जर त्याला एखाद्याने बळजबरीने उचलून नेले तर तो जगासाठी संकट बनतो.

सर्वसत्ताधीश उपासक

या कारणास्तव माझ्या बंधुनो! अल्लाहची आज्ञा आहे, “येथे तुमच्या धार्मिक भावना धार्मिक रीतीरिवाज, उपासनेच्या पद्धती व एकत्रितपणे धार्मिक जीवनाला माझ्याशी संलग्न ठेवले पाहिजे. त्याचबरोबर तुमचा सर्वसत्ताधिकारी बनण्याचा हक्क केवळ माझाच आहे. संपूर्ण सृष्टीत कोणीही इतका पात्र नाही की तुम्ही स्वतःला त्याच्या हवाली करावे. माझ्याशिवाय तुम्ही ज्या कोणाला सर्वसत्ताधिकारी मानाल तर ही गोष्ट सत्यावर अत्याचार ठरेल, शिवाय तुम्ही स्वतःदेखील नष्ट व्हाल. सत्याचा इन्कार करण्याच्या परिणामस्वरूप खऱ्या नरकाशी तर मृत्यूनंतर संबंध येईलच, पण खुद्द हे जग तुमच्यासाठी नरक बनेल.” ही अशी मनाला लागणारी, स्वाभाविक, लक्षात येणारी गोष्ट आहे की, खेड्यातील फासेपारध्यापासून आइन्स्टाईनपर्यंत याला समानरित्या समजू शकतात. विशेषतः जे लोक कोणत्याही नावाने अल्लाहला निर्माता मानतात, त्यांच्यासाठी तर ही गोष्ट समजून घेतल्यानंतर तिला नाकारणे शक्य नसते. माझा संबंध खेड्याशी आहे. मी कित्येक वेळा खेड्यातील मुस्लिमेतरांना सांगितले की, हे घर मी बांधले आहे ही गोष्ट तुम्ही मान्य करता का? ते उत्तरले “होय.” मी विचारले, जर हे घर मी बांधले आहे तर याचा मालक कोण? ते म्हणाले, “आपण.” सांगा, जर मी मालक आहे तर याच्यावर कुणाची मर्जी चालावयास पाहिजे? ते म्हणाले, “आपली.” मी म्हणालो, बरोबर आहे. परंतु जर या घरावर माझी मर्जी न चालता अन्य कोणाची चालेल, तुमची चालेल तर यानंतरसुद्धा मी मालक आहे असे म्हणत राहणे योग्य ठरेल काय? त्यांच्यापैकी प्रत्येकाने सांगितले, “अजिबात नाही, ही तर चेष्टा होईल.” यानंतर मी सांगितले की, ज्याला तुम्ही परमेश्वर म्हणता, तुम्ही हे मानता की त्याने तुम्हाला जन्म दिला आहे, तोच तुमचे पालन करतो. कोणत्या न कोणत्या प्रकारे त्याच्यासमोर तुम्हाला उत्तर द्यावयाचे आहे. तेव्हा तुमच्यावर आणि या जगावर त्याची मर्जी चालू नये का? मला कोणती एक व्यक्तीसुद्धा अशी भेटली नाही जिने ही गोष्ट एका भावनेने मानली नसेल, बस हीच गोष्ट इस्लाम सांगतो.

बैरसियावासी लोकांना हे ज्ञात आहे की, मी भोपाळमध्ये राहतो आणि शेती गावी आहे. तेथे जमीन आहे, गुरे आहेत, घर आहे आणि शेतीची सर्व साधने आहेत. एक मुस्लिमेतर जो अनाथ झाल्यामुळे बालपणापासून माझ्याकडेच आहे, तोच माझ्या कामाची देखरेख करतो. जणू तो माझा मुख्यार आहे. जर शरियतच्या भाषेत म्हणावयाचे म्हटले तर तो माझा प्रतिनिधी आहे. त्याचे काम माझ्या इच्छेप्रमाणे

माझ्या सूचनांवर काम करणे होय आणि तो असे करितसुद्धा आहे. बाल्यावस्थेपासून माझ्या घरी त्याचे पालनपोषण झाले आहे. म्हणून माझ्याशी तो प्रेम करतो. अशा परिस्थितीत जर त्याने असे केले की, मी भोपाळमध्ये राहतो. माझ्यावर असलेल्या प्रेमांमुळे दररोज काही वेळा भोपाळकडे तोंड करून दंडवत करित राहिला. ईद व बकरीदला भोपाळला येऊन मला सलामी देत राहिला. परंतु माझ्याकडे दुर्लक्ष करून माझ्या भू-संपत्तीवर आपल्या इच्छेनुसार खर्च करू लागला आणि त्यावर आडमुठेपणा चालवू लागला. जर असे घडल्यास अशा परिस्थितीतही तो माझा खरा प्रतिनिधी अथवा माझ्या गैरहजेरीत काम करणारा राहिल काय? आणि पुढे चला. गावातील लोकांत ऐक्य व एकवाक्यता आहे. आता जर आम्ही सर्वांनी मिळून सामायिक कायद्यांचे पालन पूर्ण प्रामाणिकतेने करित शासनाच्याच पद्धतीने कर वगैरे वसूल केले आणि शासनाच्या ठरविलेल्या खर्चाच्या बाबीत खर्च केले आणि या बाबतीत शासनाशी कोणताही संपर्क ठेवला नाही, तर हेच शासन नव्हे तर कोणतेही शासन आमच्या या बेलगाम वर्तनाला सहन करील काय की आम्हावर देशद्रोहाचा खटला चालविल? ही गोष्ट समजण्यासाठी कोणत्या तत्त्वज्ञानाची आणि मोठ्या पात्रतेची गरज नाही. प्रत्येकजण म्हणेल की, आम्ही ही स्वतंत्र क्रिया जरी शासनाच्या नोकरवर्गपेक्षा अधिक चांगल्या प्रकारे केली तरी कोणतेही सरकार हे सहन करणार नाही. आणखी पुढे चला. एखादी स्त्री पति-पत्नीचा संबंध तर आपल्या पतीशी ठेवते. प्रेमदेखील त्याच्यावरच करते. आसक्तीची भावनादेखील त्याच्याचसाठी आहे. परंतु त्याच्या घरावर मर्जी मात्र स्वतःची अथवा शेजाऱ्याची चालवेल किंवा वस्ती आणि गल्लीतील महिलांनी एकत्रितपणे ठरविले की, आपापल्या घरात मर्जी पतीची नव्हे तर स्वतःची चालवतील. अशा स्थितीत आपले काय मत आहे? नवरेमंडळी आपल्या बायकांच्या या कृतीला सहन करतील काय? जरी केले तरी त्यांना खरे नवरे म्हटले जाईल? आपण चटकन म्हणाल की, असले नंदीबैल खरे नवरे नव्हेत, निर्लज्ज आणि स्वाभिमानशून्य पशु होत.

तर माझ्या बंधुनो! विचार करा. असल्या कृतीला माझ्यासारखा सामान्य शेतकरी सहन करणार नाही. सरकार सहन करणार नाही. नवरेमंडळी सहन करणार नाहीत. तर तो अल्लाह जो लज्जा व शालीनतेचा स्रोतच नव्हे तर त्या सज्जेतच्या भावनेचा निर्माता आहे, तो सहन करील काय? संपूर्ण निर्लज्जपणा आणि स्वाभिमानशून्यता काय अल्लाहच्या वाट्याला आली आहे? (अल्लाह रक्षण करो) आश्चर्याची गोष्ट आहे. तुम्हाला जन्म तर दिला अल्लाहने, तुम्ही त्याचे खात आहात, तो तुमचे पालन

करतो. जेव्हा तुम्हाला एखादी नड येते तेव्हा तुम्ही त्याच्यासमोर हात पसरता. उपासनेची भावना उसळली तर त्याच्यासमोर नतमस्तक (सजदा) होता. परंतु अल्लाहशिवाय इतरांची अथवा तुमची स्वतःची किंवा तुमच्या प्रतिनिधीची मर्जी तुमच्यावर चालली आहे. असे असूनसुद्धा कृपाळू अल्लाहने तुमच्यासाठी देणग्यांनी भरलेला स्वर्ग (जन्नत) तुमच्यासाठी सज्ज ठेवला आहे, की जेव्हा तुम्ही तेथे जाल, तेव्हा ते स्वर्ग तुमच्या ताब्यात देण्यात येईल. जणू काय तुम्ही धर्म-मंत्र (कलिमा) पठन करून अल्लाहवर उपकार केले आहेत. त्याला कुणी विचारत नव्हता, तुम्ही विचारले. त्याची पूजा करणारा कोणी नव्हता, तुम्ही त्याची पूजा केली. तुम्ही त्याच्यासमोर नतमस्तक होता. (सजदा करता) मग नतमस्तक होण्यातील आत्म्या म्हणजे नतमस्तक होण्यातील स्वतःला त्याच्या हवाली करण्याची क्रिया दुसऱ्यासाठी असल्यास त्यासाठी अल्लाहने तुमचा उपकृत व्हावयास हवे. तुमच्याकडून त्याची मागणी संपूर्ण समर्पणाची का असेना, तरी त्याला तुमच्या आत्मविरहित नतमस्तक होण्याला दुःखात सुखाची गोष्ट मानले पाहिजे! जी गोष्ट एक विवश पती मान्य करित नाही, एक असमर्थ पिता मानत नाही, एक दुर्बल सरकार मानत नाही; ती गोष्ट त्या अल्लाहला मान्य केली पाहिजे, जो सर्वशक्तिमान आहे! तुम्ही आपले संपूर्ण जीवन अल्लाहशिवाय इतरांच्या स्वाधीन करून केवळ नतमस्तक होत राहावे! केवळ त्याच्या नावाचा जप करित राहावे आणि त्याचा कृपाप्रसाद तुमच्यावर उतरत राहावा!

बंधुनो! जर तुम्ही ही चर्चा लक्षपूर्वक ऐकली असेल तर लक्षात आले असेल की, या दुरंगीपणाचा एकेश्वरत्वाशी मेळ बसत नाही. एकेश्वरत्वाच्या श्रद्धेची निकड तर आहेच. मानवी प्रवृत्तीचीदेखील मागणी आहे की जो आमचा उपास्य आहे तोच आमचा सर्वसत्ताधिकारीदेखील असावा. ज्याची आम्ही उपासना करावी त्याचेच आज्ञापालनदेखील करावे. आपल्या उपासनेची भावना व आपल्या सामूहिकतेच्या गरजेने दोघांना एकाच केंद्राशी संबंधित ठेवावे. ज्या प्रकारे आराधनेत अनेकेश्वरत्व व विभाजन चुकीचे आहे अगदी त्या प्रकारेच उपासना व आज्ञापालनाला वेगवेगळे करणेसुद्धा अनेकेश्वरत्व म्हटले गेले आहे किंवा नाही. परंतु हे विभाजन म्हणजे उपासनेचे केंद्र एक असावे व आज्ञापालनाचे केंद्र दुसरे. ही गोष्ट आपले तत्त्व व आपल्या आत्म्याच्या दृष्टीने पूर्णतः अनेकेश्वरत्व आहे. एवढेच नव्हे तर त्याचा हा पैलू अधिक धोकादायक आहे की सर्वश्रुत अर्थात त्याला अनेकेश्वरत्व समजले जात नाही.

आदर्श जीवनपद्धती

जसे की मी प्रारंभीच म्हटले, धर्म व जग एक असण्याचा हा अर्थ पूर्णतः चुकीचा आहे, जो बहुतेक धर्मपरायण लोक लावतात, की उपासना तर अल्लाहची करावी. अनिवार्य धार्मिक कृत्ये व पैगंबर मुहम्मद (स.) यांनी केलेली कामे तर अल्लाहच्या आज्ञेनुसार अदा केली जावीत. उरल्या जागतिक बाबी, जशा राजनीती, सामाजिकता, अर्थकारण, सामूहिकता वगैरे. तर या बाबतीत त्याचप्रमाणे कृती केली जावी जशी दुसरे लोक करतात. राजनीतीत तशाच प्रकारे भाग घेतला जावा जसा एखाद्या अन्य व्यक्तीचा सर्वसत्ताधिकार मानणारे घेतात आणि समाधान मानावे की, इस्लामी राजनीतीचा हक्क अदा झाला. जर हे बरोबर असेल तर ही गोष्ट या टोकापर्यंत पोचेल की, 'बिस्मिल्लाह' (आरंभ करतो, अल्लाहच्या नावाने) म्हणून उजव्या हाताने दारू पिणे, पैगंबर मुहम्मद (स.) च्या कृतीचे अनुकरण ठरेल. राजनीतिक व्यवस्था इस्लामी असो अथवा गैरइस्लामी त्याचा पाया घातला जातो सर्वसत्ताधिकाराने. पहिले पाऊल म्हणून सर्वसत्ताधिकाराची समस्या सोडविली जाते. कोणत्याही राजनीतिक व्यवस्थेसंबंधी पहिला प्रश्न असा असतो की, त्यात सर्वसत्ताधिकारी कोणाला मानले गेले आहे? या प्रश्नाच्या उत्तरानेच इस्लामी राजनीती दुसऱ्या राजनीतीपेक्षा भिन्न आहे हे स्पष्ट होते. इस्लाममध्ये रूपावर अधिक चर्चा नाही. सांस्कृतिक व वैचारिक उन्नतीने कोणतेही रूप धारण करावे, जर त्यात सर्वसत्ताधिकारी म्हणून अल्लाहला मानले असेल आणि त्यात नागरिकाची स्थिती वेसणरहित उंटाची नसेल, आपल्या स्वामीच्या इच्छेच्या अधीन एका साहाय्यकाची आहे, तर ती इस्लामी राजनीती होय. जर अल्लाहशिवाय कुणा दुसऱ्याचा सर्वसत्ताधिकार मानला जात असेल, तर ती इस्लामी राजनीती नव्हे. मग ती चालविणारी चाळीस दिवस जप-तप करण्यामध्ये लागलेली व्यक्ती असो अथवा हातात पवित्र कुरआन धारण करणारे धर्मपंडित असोत. कारण ज्या प्रकारे अल्लाहच्या उपासनेत इतर कोणाला सामील करणे अनेकेश्वरत्व आहे, तसेच त्याच्या सर्वसत्ताधिकारी असण्याच्या त्याच्या गुणात सामील करणे अथवा स्वतः सामील होणे अनेकेश्वरत्व व त्याच्याशी बंडखोरी आहे. "ला इलाहा इल्लल्लाहु"चा अर्थ जेथे अल्लाहशिवाय इतर कोणी उपास्य नाही असा आहे, तेथेच

अल्लाहशिवाय अन्य कोणीही शासनकर्ता नाही असासुद्धा आहे. यापैकी एक मान्य करणे आणि दुसरे अमान्य करणे एकेश्वरत्वाच्या श्रद्धेच्याच काय बुद्धीच्यासुद्धा उलट आहे. जर हे अनेकेश्वरत्व आहे, तर हा मोठा अत्याचार आहे. “इत्रशिक्रा लजुलमुन अजीम” अर्थात निःसंशय अनेकेश्वरत्व मोठा जुलूम आहे. या मोठ्या जुलमासह जर नकळत नसेल तर उपासना, नामस्मरण मी सांगू शकत नाही की, अल्लाहच्या तराजूत किती वजन प्राप्त करू शकतील. महान अल्लाह निःसंशय क्षमा करणारा व दयाळू आहे. परंतु जर तो तसाच भोळाभाबडा असता, जसा की आमचे भोळे-भाबडे धार्मिक लोक त्याला समजतात, की केवळ तोंडी जमाखर्च करणाऱ्यांना तो आपल्या प्रामाणिक लोकांच्या समूहात सामील करून घेईल, तर किती चांगले झाले असते! पण वस्तुस्थिती अशी आहे की, एक मूर्ख मनुष्यदेखील जेव्हा एखाद्याला मित्र बनवितो तेव्हा त्याच्या सुंदर वर्णनशैली व दीर्घ वर्णनाने समाधानी होत नाही, तर त्याला विविध पद्धतीने तपासतो व पारखतो.

तर बंधुनो! “एकेश्वरत्व काय आहे?” चे हे उत्तर. याचा अर्थ असा की, महान अल्लाहच्या उपास्याच्या गुणाला व त्याच्या सर्वसत्ताधिकारीच्या गुणाला वेगवेगळे ठेवले जाऊ नये आणि असेही केले जाऊ नये की, त्याच्या उपास्याच्या गुणाला व्यावहारिकरीत्या मानले जावे आणि त्याच्या सर्वसत्ताधिकारीच्या गुणाला केवळ डोक्यात व पुस्तकात राहू दिले जावे. त्याचे व्यावहारिक स्वरूप असेच होऊ शकते की, आम्ही आपल्या उपासनेच्या भावनेला आणि आपल्या सर्वसत्ताधिकाराच्या आवश्यकतेला दुसऱ्या सर्वसत्ताधिकाराच्या दावेदाराकडून व आपल्या सर्वसत्ताधिकाराच्या दाव्याकडून तोंड फिरवून आणि एकाला दुसऱ्यात समाविष्ट करून आपल्या जुलूम करणाऱ्याला महाकोपी, शुचिर्भूत व पवित्र, अत्यंत मेहरबान व दया करणाऱ्या अल्लाहच्या हुजुरात सादर करावे. जर या दोघांना वेगवेगळे केले तर दोघे निर्जीव होतील. हा अल्लाहचा सर्वसत्ताधिकारदेखील एवढी मोठी कृपा आहे व त्यात इतकी विपुलता आहे की त्यांची गणना करणे अशक्य आहे, ज्याप्रमाणे त्याच्या अन्य बक्षिसांची गणना संभव नाही. पैगंबर मुहम्मद (स.) यांनी अल्लाहचा सर्वसत्ताधिकार मान्य करवून त्याच्या आज्ञा लागू करण्याची शक्ती प्राप्त करण्यासाठी जी युद्धे केली, तह केले, करार केले आणि एक राज्यप्रमुख म्हणून ते सर्वकाही आपल्या विशिष्ट

शैलीत व अत्यंत पावित्र्य व शुचिर्भूततेने केले, जे अन्य सर्वसत्ताधिकाराच्या दावेदारांचे प्रतिनिधी करतात. तर मग त्यांना शासनाची रूची आणि ऐश्वर्याचा शौक होता काय? मग हे सर्वकाही त्यांनी का केले? ही गोष्ट स्पष्ट आहे की, बालकाचे शिक्षण केवळ प्रेम व ममता आणि प्रलोभन व प्रोत्साहनाने होत नाही, तर तंबी व शिस्तपालनाचीसुद्धा गरज असते. अगदी तसेच प्रत्येक चिंतन कृतीची व्यवस्था आपल्या गरजेप्रमाणे लोक तयार करण्यासाठी शक्तीचा प्रयोग करतात. इस्लामसुद्धा हेच करतो. अल्लाहच्या आवडीची माणसे तयार करण्यासाठी जेथे धर्मावरील दृढ श्रद्धा व सदाचार, प्रलोभन व प्रोत्साहन आणि धार्मिक प्रवचन व उपदेश आवश्यक आहे, तेथे शक्तीचा सोटासुद्धा आवश्यक आहे. आता ही गोष्ट प्रकाशमान दिनाप्रमाणे स्पष्ट झालेली आहे की, शक्तीचा हा सोटा जर अल्लाहच्या सर्वसत्ताधिकारी असण्याशी व त्याच्या प्रसन्नताप्राप्तीशी जोडलेला असेल, तर ही अल्लाहची मोठी कृपा आहे. जर हा सोटा या गोष्टीपासून मुक्त होऊन अपात्र हातात गेला तर माणसासाठी तितकेच मोठे संकट ठरेल.

पैगंबर मुहम्मद (स.) आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांच्या जीवनाचा अभ्यास या प्रकाशात करा. आपल्याला स्पष्टपणे दिसून येईल की, जर माणसांची एखादी जमात त्या सत्य उपास्यांच्या सेवेत निमग्न होऊन त्यांच्याच सर्वसत्ताधिकाराची गुलाम बनल्यास तिला या जगात असा सन्मान व प्रतिष्ठा, अशी शांतता व पवित्र जीवन मिळेल जे एखाद्या अन्य पद्धतीने मिळू शकत नाही. अल्लाहचा गुलाम आणि तो निराश्रित असावा, हे कसे शक्य आहे? आणि अशातली गोष्ट नव्हे की कधी काळी असे घडले होते, तर -

‘आज भी हो जो इब्राहीम सा ईमा पैदा।

आग कर सकती है अंदाजे गुल्सिता पैदा ॥’

अर्थात - जर आजसुद्धा पैगंबर इब्राहीम (अ.) सारखी अढळ श्रद्धा निर्माण झाली तर पैगंबर इब्राहीम (अ.) यांना आगीत टाकले असता अल्लाहच्या कृपेने ती आग एका उद्यानात परिवर्तित झाली होती. तसला चमत्कार पुन्हा घडेल व आजदेखील आग उपवनात बदलेल.

जर आम्ही सर्वजण या एका गोष्टीवर संतुष्ट होऊन त्याचेच बनून राहिलो, तर आमचे रात्र व दिवस पाहता पाहता पूर्णतः बदलणे शक्य आहे. आज आपण न्यायाची भिक्षा मागता आणि ती मिळत नाही, पुन्हा न्यायाची अपेक्षा आपल्याकडून केली जाईल. आज आपण न्याय-याचना करता आणि कोणी ऐकत नाही, पुन्हा न्याय-याचना आपल्याकडे केल्या जातील. आज आपण शिष्टाचार पालन करणारे नाही, तरीसुद्धा अनुकरण आपले केले जाईल. आज आपण मागणारे आणि घेणारे आहात, उद्या देणारे बनाल. आज आपला सारा वेळ दोन संकटांना मोजण्यात खर्च होत आहे, जेणेकरून लहान संकट ग्रहण करता यावे. मग आपण लोकांचे मुक्तीदाता बनाल. आपले मस्तक अल्लाहसमोर नत झालेले असेल आणि लोकांची मने आपल्या समोर नत झालेली असतील. जगातील सर्व जुलमी व कोपी शक्तींच्या जुलूम व महाकोपासमोर लोकांची मस्तके नत होतात. अल्लाहच्या आदेशामुळे हे वैशिष्ट्य आपले आहे की लोकांची मने आपल्यासमोर नमावीत.

ज्या प्रकारे पूर्वीच्या लोकांची मने नमलेली आहेत, ज्याचा आनंद नमविणाऱ्यांना नव्हे तर नमणाऱ्यांना मिळत राहिला आहे. हेच कारण आहे की, हे लोक ज्या कोणा देशात गेले तेथील नागरिकांची दुनिया बदलली. त्यांची मूल्ये बदलली. त्यांच्या त्याग व अधिकारांचे मापदंड बदलले. त्यांची भाषा बदलली. त्यांची संस्कृती बदलली. त्यांच्या राहणीमानाच्या पद्धती बदलल्या सारांश असा की -

“इधर से उधर फिर गया रुख हवा का?”

अर्थात-हवेची दिशा इकडून तिकडे बदलली.

दृष्टिकोन असोत अथवा राज्ये, राजनैतिक व्यवस्था असो किंवा आर्थिक व सामाजिक व्यवस्था; जर ती गैरइस्लामी आहे तर आपण लक्षपूर्वक पाहा. त्यांची मुळे शरीरात असतात अथवा जास्तीतजास्त मेंदूत. परंतु मनात उतरणे व त्यात जागा मिळविण्याची शक्ती केवळ एकेश्वरत्वावरील श्रद्धेत आणि त्यापासून प्राप्त होणारी मूल्ये व दृष्टिकोनात आहे. ही काही जातीय व सांस्कृतिक फुशारकीची गोष्ट नव्हे, तर प्रत्येक दूरदर्शी मनुष्याने जर पक्षपाताचा चष्मा उतरून सत्याची चाड असलेल्या दृष्टीने पाहिले तर त्याला दृष्टिगोचर होईल की तुटकीफुटकी आणि विभाजित श्रद्धा नव्हे तर एकेश्वरत्वावरील संपूर्ण श्रद्धा मानवी स्वभावाचा आवाज आहे आणि त्याच्या सद्सद्विवेक

बुद्धीच्या हाकेचे उत्तर आहे. यामुळेच जग त्याच्या स्वामित्वाचा स्वीकार करण्यास तयार आहे. केवळ उणीव इतकीच आहे की, एकेश्वरवादी मंडळींची ही श्रद्धा वेड बनावी आणि या वेडाने त्यांचे डोळे असे फिरवावे की, ज्या वेळी एखाद्याच्या तलवारिने त्यांच्या डोक्याचे दोन तुकडे होत असतील तेव्हा त्याच्या मुखाने निघत असावे. “फजतु बिरब्बिल कअबति,” (अर्थात - काब्याच्या अल्लाहची शपथ, मी यशस्वी झालो.) आणि पाहणाऱ्यांनी सांगावे, “गरा हाउलाइदीनुहूम” (अर्थात - त्यांच्या धर्माने त्यांना धोक्यात गुरफटून टाकले आहे.)

अल्लाहचे ईशत्व व सर्वसत्ताधिकाराला जोडणे व आपल्या सेवा व आज्ञापालनाला एक दुसऱ्याला समाविष्ट करून चालणे व चालविणाऱ्या जमातीलाच जमाअत-ए-इस्लामीचे नाव शोभा देते.

शेवटी एक छोटीशी गोष्ट सांगून टाकतो. धर्म व जगाचा संबंध आत्मा आणि शरीरासारखा आहे आणि आता तर जगाने डोळ्यांनी पाहिले की, जर शरीरापासून आत्म्यास वेगळे केले गेले तर आत्मा उडून जातो आणि शरीर कुजून जाते. ज्या लोकांच्या अथवा जमातीच्या हातात हल्ली वैचारिक व दृष्टिकोनाचे नेतृत्व आणि व्यावहारिक नेतृत्व आहे, त्यांना आता स्वतःला वाटू लागले आहे की, आम्ही अल्लाहचे अस्तित्व नाही असे मानून अथवा त्याला मानून त्याच्यापासून स्वतंत्र व स्वच्छंद होऊन जीवनाचा जो प्रवास सुरू केला होता, त्याने आम्हाला मृत्यूच्या जंगलात आणून सोडले आहे आणि आता आमच्यासमोर स्वतः आम्ही खणलेल्या नरकाचा खड्डा आहे, जेथून परत फिरणे आमच्यासाठी दुष्कर होत आहे आणि लक्षात येत नाही की कोठे जावे आणि कसे जावे? याच अनुभूतीने त्यांच्यात एक नवीन तृष्णा व नवीन इच्छा उत्पन्न केली आहे. अशा स्थितीत निखळ एकेश्वरत्वाचे ध्वजधारकांनी विचार केला पाहिजे की, महान अल्लाह असल्या संधी शेकडोत उत्पन्न करतो. जणू काय एकेश्वरत्वाच्या काळाच्या ध्वजवाहकांना मोठमोठ्याने पुकारा करून सांगत असेल,

“हर एक मुंतजिर तेरी यलगार का।

तेरी शोखी फिक व किरदार का॥”

अर्थात- प्रत्येकजण तुझ्या हल्ल्याची वाट पाहतो आहे. तुझा धीटपणा, चिंतन

व तुझ्या भूमिकेकडे डोळे लागले आहेत.

“रब्बना तकब्बल मिन्ना इन्नक अन्तस्समीउल अलीम व तुब अलैना इन्नक
अन्तत्तव्वाबुर्हीम.” (दिव्य कुरआन, २:१२७)

अर्थात - हे माझ्या पालनकर्त्या! आमच्याकडून स्वीकार कर. निःसंशय तू
ऐकणारा आहे. आमची क्षमायाचना तू कबूल कर. निःसंशय तू मोठा क्षमा करणारा
मेहरबान आहेस.

अल्लाह सर्वसत्ताधिकारी आहे

अल्लाहला संपूर्ण अधिकार आहे की, तो जे इच्छील ती आज्ञा देईल. सेवकांना त्यासंबंधी कसे व का विचारण्याचा अधिकार नाही. जरी त्याच्या सर्व आज्ञा विवेक व कल्याणावर आधारित आहेत. परंतु मुस्लिम सेवक त्याच्या आज्ञेचे पालन अशासाठी करित नाही की, ती त्याला योग्य वाटते अथवा कल्याणकारी समजतो, तर केवळ अशासाठी करतो की ही स्वामीची आज्ञा आहे. जी वस्तू त्याने निषिद्ध ठरविली आहे ती अशासाठी निषिद्ध आहे की, त्याने निषिद्ध ठरविली आहे आणि अशाच प्रकारे जी त्याने धर्मसंमत ठरविली आहे. तीसुद्धा कोणत्या अन्य आधारावर नव्हे, तर केवळ या आधारावर धर्मसंमत आहे की जो अल्लाह या साऱ्या वस्तूंचा मालक आहे, तो आपल्या सेवकांना त्या वस्तूंच्या उपयोगाची परवानगी देतो. म्हणून पवित्र कुरआन पूर्ण भर देऊन हे तत्त्व ठरवितो की, वस्तूंच्या निषिद्ध व धर्मसंमत असण्यासाठी स्वामीची परवानगी व प्रतिबंध असण्याशिवाय अन्य कोणत्याही आधाराची अजिबात गरज नाही. तशाच प्रकारे सेवकासाठी एखादे काम धर्मानुकूल असणे किंवा नसण्याचा आधार याच्याशिवाय अन्य काही नाही की, अल्लाह जी धर्मानुकूल ठरवील ती धर्मानुकूल आहे आणि जिला धर्म प्रतिकूल ठरवील ती धर्म प्रतिकूल.

(सुबोध कुरआन, भाग १)

-०- समाप्त -०-